

Avtalssystemet måste utsättas för en hårdare offentlig granskning

Dagens Nyheter den 15 juli 2019

Den nuvarande industrinormeringen tjänar inte samhällsintresset lika väl som tidigare. Tyvärr försvåras en förändring av att debatten präglas av "groupthink".

I höst inleds en avtalsrörelse som ska leda fram till nya löneavtal för de flesta arbetstagare. Frågan är vilka principer som ska styra löneökningarna och hur höga de bör bli.

Sedan Industrins samarbetsavtal ingicks 1997, styr industrins löneavtal de centralt avtalade löneökningarna i hela ekonomin. Det har blivit en social norm att andra avtal ska följa industrins märke. Systemet upprätthålls genom olika förhandlingsordningsavtal, genom intern samordning inom Svenskt Näringsliv och LO samt genom att det statliga Medlingsinstitutet inte medverkar till avtal över märket.

Industrinormeringen kom till för att bryta det tidigare mönstret med alldeles för stora löneökningar vilka hotade internationell konkurrenskraft och sysselsättning. Märkessättningen har också varit framgångsrik i detta avseende.

I dag möter emellertid lönebildningen nya problem. Låga löneökningar gör det svårt för Riksbanken att nå sitt inflationsmål. Därför ligger styrräntan i dag så lågt att utrymmet för sänkningar i en lågkonjunktur är litet. Delar av arbetsmarknaden – främst offentligt finansierad verksamhet som skola, vård och omsorg – kännetecknas av stor arbetskraftsbrist vilken av demografiska skäl kommer att öka framöver. Om personalbehoven på bristområden ska täckas, krävs både betydande relativlönehöjningar där och något högre allmänna löneökningar i hela ekonomin.

Reformer av märkessättningen har föreslagits under flera år, bland annat av Arbetsmarknadsekonomiska rådet och författaren till denna kolumn. Senast har LO-facken inom 6F, som organiserar anställda i hemmamarknadsinriktade branscher, lagt sådana förslag. Enligt dem bör märkessättningen ta större hänsyn till situationen i hela ekonomin och inte bara främst till läget i industrin. Det skulle kunna ske genom att fler parter är med och bestämmer märket. Man borde också kunna avvika från det på delar av arbetsmarknaden med mycket stora obalanser.

Men det är slående hur litet intresset för löneavtalen är i den allmänna samhällsdebatten. 6F:s förslag har fått liten uppmärksamhet. Kontrasten till den roll som lönebildningsfrågor spelade i den allmänna diskussionen under 1980- och 1990-talen är stor. Ett skäl kan vara att de problem – inflation och arbetslöshet – som de tidigare alltför höga löneökningarna bidrog till uppfattades som mycket mer påtagliga än dagens. Svårigheter att rekrytera till skola, vård, och omsorg ger mer smygande effekter. Dessutom associeras de förmodligen mer med politiken än med löneavtalen.

Makten över de avtalade löneökningarna har delegerats till några få företrädare för parterna i industrin – främst Teknikföretagen, Unionen och IF Metall. Delegering till en mindre grupp

beslutsfattare kan ibland vara ändamålsenligt när det krävs långsiktiga och rationella överväganden. Det är till exempel skälet till att Riksbankens räntebeslut tas av en liten direktion av tjänstemän.

Det var lämpligt att delegera lönebesluten till industrins partsföreträdare efter 1990-talskrisen när låga löneökningar låg i både industrins intresse (för att stärka dess internationella konkurrenskraft) och i samhällsekonomin (för att öka den allmänna sysselsättningen). Men intressena sammanfaller inte längre på samma sätt eftersom inhemskt orienterade delar av ekonomin behöver öka sin andel av sysselsättningen. Det gör det samhällsekonomiskt motiverat med högre löneökningar än vad den internationellt konkurrensutsatta industrin vill ha.

En förutsättning för att delegering av beslut ska fungera väl är att de utsätts för offentlig granskning. Det sker inte i tillräcklig grad när det gäller löneavtalen. Tvärtom strävar industriparterna, särskilt på arbetsgivarsidan, efter att undvika sådan insyn. Man vill bestämma de avtalade löneökningarna inom en liten och sluten krets. Offentlig debatt i frågan karakteriseras ofta som att "utomstående lägger sig i" och försvårar avtalsprocessen. Reformförslag möts många gånger med personangrepp eller med att man försöker tuga ihjäl dem.

Industriparterna, Svenskt Näringsliv och Medlingsinstitutet arrangerar ibland seminarier om industrins märkessättning. Men dessa syftar mest till att slå fast Industriavtalets förträfflighet. Personer med avvikande uppfattningar inbjuds sällan. Konformismen runt industrinormeringen är nog det främsta exemplet på utpräglad "groupthink" som jag mött under mer än 40 års deltagande i ekonomisk-politisk debatt.

Tyvärr har den innevarande treåriga avtalsperioden inte använts till att försöka utveckla de institutionella ramarna för löneavtalen så att de bättre motsvarar tidens krav. Det mesta man kan hoppas på i nästa avtalsrörelse är därför förmodligen att parterna i industrin tar större hänsyn än tidigare till resten av ekonomin när de bestämmer märket. Acceptansen för lite högre avtalade löneökningar på avtalsområden med stor arbetskraftsbrist bör också bli större.

Om industriparterna vill bevara sin nuvarande maktposition, borde det ligga i deras intresse att visa att de inte bara ser främst till sin egen situation utan tar ett bredare samhällsansvar.

Lars Calmfors